

CEZAYİR, ARAP DÜNYASI'NDA İSTİSNA MI?

“ Soğuk Savaş dönemi biterken Cezayir de değişim arayışına girmişse de bu konuda pek ilerleme sağlayamamıştır. 1990'da yapılan ilk serbest demokratik seçimlerde muhalif İslami Selamet Cephesi'nin (FİS) kazanması kesinleşince ordu müdahale etmiştir. Askeri darbe Arap dünyasında bir ilk olmasa da bugün Arap Baharı olarak bilinen demokratikleşme çabasını 20 yıl önce başlatmasıyla önemli bir istisna oluşturmaktadır. ”

Prof. Dr. Ahmet Uysal

ORSAM Başkanı
İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi

Cezayir, bölgesinde birçok açıdan istisna oluşturmaktadır. Öncelikle coğrafyası oldukça geniş olmasıyla dikkat çeker. Fransızlar Cezayir topraklarını kendilerine ayırdıkları ve bırakmayı akıllarından bile geçirmedikleri için parçalamamışlardır. Bugün bile Cezayir'e yönelik heveslerinin bittiği söylenemez. Diğer Kuzey Afrika ülkeleri (Fas, Tunus, Libya) ile karşılaştırıldığında Cezayir'in ciddi bir ekonomik potansiyeli vardır. Çünkü petrol, gaz ve birçok maden rezervine sahiptir. Fas ve Tunus'a göre zenginlik potansiyeli yüksektir ve Libya'ya göre nüfusu daha fazladır. Dış politikada diğer ülkelerden daha bağımsız bir çizgi izler. Genelde dış problemlere karşın anlaşımını takip etse de Filistin davasında çok duyarlı ve aktiftir.

15. yüzyılın sonunda Endülüs düşükten sonra Portekiz ve İspan-

ya'nın başını çektiği Yeni Haçlılar hızla Kuzey Afrika ve güneyden Arap Yarımadası'na tehdit oluşturmaya başladılar. Coğrafi keşifçiler olarak bilinseler de kendilerini *conquistador* (fatih) olarak tanımlayan bu devletlerin dini motivasyonları çok yüksekti. Bu tehditlere karşı 16. yüzyılın başında Yavuz Sultan Selim, Arap Dünyası'nı güç kullanarak kontrol altına almıştı. Daha uzakta kalan Cezayir, yoğun olarak hissettiği İspanya tehdidine karşı Barbaros Hayrettin Paşa liderliğinde gönüllü olarak Osmanlı'ya bağlanmıştı. Bu dönemde Cezayir, Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz'de Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü bir üssü olmuştur.

Osmanlı sistemi altında kazandığı güç ve özerkliğe örnek olarak Cezayir valisi Hasan Paşa ve Amerikan başkanı George Washington ile 1795 yılında ticaret anlaşması

bile imzalamıştır. 1578'de Cezayir-Osmanlı ordusu, Batı yanlısı kralı desteklemek üzere Fas'a gelen Kral Sebastian ve ordusunu yenererek Portekiz devrini sona erdirmiştir. Bizde Vadisseyl Savaşı ve Araplarda *Vadi'l-Mehazin Savaşı* olarak adlandırılan ve üç kralın öldüğü bu çetin zafer, bizim tarihimize yeterince bilinmemektedir. Fas'taki Müslümanları ve hatta Endülüs'ten gelen Yahudileri de koruyan ve bir devir kapatıp yeni bir devir açan bu savaş Osmanlı sisteminde Cezayir'in ne kadar önemli olduğuna net bir örnektir. Bütün Yeni Dünyayı ve Afrika'yı işgal eden Batı'nın bölgesel heveslerine Cezayir'in parçası olduğu Osmanlı gücü, yaklaşık üç asır boyunca engel olmuştur.

Portekiz ve İspanya'dan sonra süper güç olarak dünya sahnesine çıkan Fransa'nın da Kuzey Afrika'ya yönelik hevesleri bitmemiş; 1798'de Mısır'ı işgale gelen Napolyon burada yenilip kovulmuştur. Ancak Yeniçeriliğin kaldırılmasını fırsat bilen Fransa, Cezayir'e olan büyük miktardaki borçlarını

ödememek için 1830'da burayı işgal etmiştir. Fransız Devrimi'nden çok fazla zaman geçmeden yapılan bu işgal, modern Fransa'nın dünyaya bakışını da göstermiştir. Cezayir'i Fransa'nın bir parçası sayarken halkını *indigene* (yerli) diye tanımlamış, Fransızlarla eşit görmeyerek dışlamıştır. İşgal döneminde en kötü sömürge deneyimini yaşayan Cezayir halkı, topraklarından sürülmüş ve yerlerine Avrupa'dan getirilen Hıristiyanlar ve bazen de Yahudiler yerleştirilmiştir. Fransa başka Avrupa ülkesi vatandaşlarını bile verimli Cezayir topraklarına yerleşmeye teşvik etmiştir.

Fransız sömürgesi döneminde çok büyük kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasi tahribat yaşayan Cezayir halkı sömürüye direnmiş ve sık sık ayaklanmış. Bu direnişlerin başında işgalin ilk döneminde Cezayir'in doğusunda El-Hac Ahmet Bey ve ülkenin batısında ise Emir Abdülkadir'in öncülük ettiği direnişler gelir. Ancak iki mücadele işbirliği yapamadığı için Fransa ikisini de sırayla bastırmıştır. Ce-

zayir'in doğusunda Ahmet Bey'in gösterdiği direniş bugün bile hâlâ hayranlıkla anılmaktadır. Osmanlı'nın onları bırakmadığının ve Beylerin sadece gücü kullanırken değil, halkın hakkını savunurken de sorumluluk aldığını ve fedakârlık yaptığını canlı bir örnek olarak görülür.

Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa birçok Cezayirliyi askere almış, Çanakkale ve Suriye gibi farklı cephelerde savaşmıştır. Bu savaşlarda Müslümanlarla savaşmış gören Cezayirli askerlerin karşı tarafa geçtiği bilinmektedir ve Adana örneği gibi belli bölgelerde bu askerlerin yerleştiği köyler vardır. Savaştan sonra yüzbinlere varan sayıda Cezayirli işçi Fransa'ya götürülmüştür. Onlar Fransa'nın yeniden inşasında rol alırken, Cezayir çok kötü bir şekilde sömürülmeye devam ettiği için geri kalmış ve isyanlar aralıklarla devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı başlayınca Fransa Cezayirli savaşa katılıp ona yardım ederlerse savaştan sonra bağımsızlık vereceği sözünü vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği ilan edilince 8 Mayıs 1954'te bağımsızlıklarını kutlamak için sokakları dolduran Cezayirli'lere birçok şehirde ateş edilmiş ve bu olaylarda toplam 45 bin Cezayirli öldürülmüştür. Özellikle savaştan dönen ve yakınlarının öldürüldüğünü gören Cezayirli askerler, bağımsızlık mücadelesine yoğun şekilde katılarak hak aramaya devam etmiştir. Bağımsızlık bir buçuk milyonun hayatına mal olsa da Cezayirli'lere 1962'de bağımsızlığını kazanıncaya kadar yoluna devam etmiştir. Genel olarak bakıldığında Cezayir'in bağımsızlığı için ödediği yüksek bedel ve insanüstü çabanın Arap Dünyası'nda başka örneği görülmemiştir.

“

Cezayir'den silahla kovulan Fransa, 1980'lerde kültürel, ekonomik ve askeri etkisiyle geri gelmiştir. Özellikle çöl bölgelerinde petrol ve gaz yanında, uranyum ve altın gibi birçok değerli maden rezervleri bulunduğu için dış güçlerin iştahını çekmiş ve Fransa, Cezayir'deki emellerinden vazgeçmemiştir.

”

Bağımsızlık mücadelesini fakir ve muhafazakâr halk kesimleri verse de bağımsızlıktan sonra başa gelen laik elitler olmuştur. Cezayir'den silahla kovulan Fransa, 1980'lerde kültürel, ekonomik ve askeri etkisiyle geri gelmiştir. Özellikle çöl bölgelerinde petrol ve gaz yanında, uranyum ve altın gibi birçok değerli maden rezervleri bulunduğu için

dış güçlerin iştahını çekmiş ve Fransa, Cezayir'deki emellerinden vazgeçmemiştir. Ayrıca Afrika'ya açılan kapı olmasıyla da Fransa için önemli olmuştur. Bağımsızlık sonrası Soğuk Savaş ortamında Sosyalist Blok ile hareket eden Cezayir, büyük potansiyeline rağmen ciddi bir gelişme gösterememiştir.

Soğuk Savaş dönemi biterken Cezayir de değişim arayışına girmişse de bu konuda pek ilerleme sağlayamamıştır. 1990'da yapılan ilk serbest demokratik seçimlerde muhalif İslami Selamet Cephesi'nin (FİS) kazanması kesinleşince ordu müdahale etmiştir. Askeri darbe Arap dünyasında bir ilk olmasa da bugün Arap Baharı olarak bilinen demokratikleşme çabasını 20 yıl önce başlatmasıyla önemli bir istisna oluşturmaktadır. Askeri darbeye bahane göstermek için yeterli olmasa da FIS'in dünyaya bakışı oldukça radikaldir. Özellikle Afganistan savaşından dönen mücahitlerin etkili olduğu parti, siyasete hazır olmadığı gibi uluslararası dengeleri de okuyacak kapasitede ve esneklikte değildi. Darbe sonrası ortaya çıkan kaos ve iç savaşın maliyeti çok ağır olmuş, 200 bin kişi hayatını kaybetmiş ve ülke tamamen içeri kapanmıştır.

1999 yılında iç savaşa çözüm bulmak üzere başa gelen Abdülaziz Buteflika askerinin gözetiminde sivil bir lider olarak başa gelmiştir. Bağımsızlık mücadelesinde yer almasının getirdiği meşruiyet ve ulusal uzlaşma süreciyle ilk 10 yılda terör ve kriz ortamını büyük ölçüde sona erdirmiş ve ülkeyi normalleştirmiştir. Ancak Buteflika yönetimi toplumsal ve küresel değişimler karşısında artan ekonomik

ve sosyal beklentileri karşılayamamış ve ülkeyi siyasal olarak da demokratikleştirememiştir. Hem yaşlılığı ve hastalığı hem de demokratik denetimin olmaması dolayısıyla ülke yerinde saymıştır.

Bir istisna olarak 2010'ların başında Kuzey Afrika'yı kaplayan Arap isyanları, Cezayir'e uğramamıştır. Bunun birinci sebebi, 20 yıl önceki demokrasi denemesinin çok kötü sonuçlanması ve Kara Onyl diye anılan kaos döneminin hala hafızlarda canlı olmasıdır. İkincisi, bir petrol-gaz ülkesi olarak Cezayir'in toplumun tepkilerini biraz dindirecek şekilde maddi yardımları artırmasıdır. O dönemde petrol fiyatlarının yüksek olması da hükümete yardımcı olmuştur. Ancak aradan geçen sürede petrol fiyatları ciddi derecede düşüş göstermiş sosyal destekleri sürdürmemiştir. Yine aradan geçen sürede

bu sıkıntıları en çok yaşayan genç nüfusun tepkisi artmış ve gecikmeli olarak halk sokaklara dökülmüştür. Cezayir protestolarının gecikmeli olarak ortaya çıkması da bir istisna oluşturmaktadır.

Cezayir'in istisna oluşuna başka bir örnek ise gösterilerin rejim değişikliği yerine yönetim değişikliğine yoğunlaşmasıdır. Libya, Suriye, Yemen, Tunus ve Mısır'da Arap isyanları rejim değişikliğine yoğunlaşmış, Fas ise reform yolunda ilerlemiştir. Cezayir'de göstermelik de olsa demokratik ve çoğulcu bir yasal zemin vardır ama tam uygulanmamaktadır. Göstericiler bu düzeni göstermelik olmaktan çıkarıp gerçek bir demokrasiye dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca 1990'lardaki radikalizmden ve Arap Baharı'nda Libya, Yemen ve Suriye'de yaşanan kaos ve çatışmalardan da ders çıkararak

reformist çizgide ilerlemek istiyorlar.

“

Fransa altında en kötü sömürge tecrübesini yaşayan Cezayir diğer sömürgelerde görülmeyen ve bir buçuk milyonun şehit olduğu çetin bir bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Demokratikleşme ve çoğulculukta diğer Arap ülkelerinden erken davranmış ancak bu arayış 1990'larda askeri darbe ve iş savaşı ile kesilmiştir.

”

Özetlersek, Cezayir birçok yönden Arap Dünyası'nda istisna sayılacak özellikler göstermektedir. Diğer Arap ülkelerinden farklı şekilde

gönüllü olarak Osmanlı'ya bağlanan Cezayir hem halkı hem de yönetimiyle, Osmanlı devleti ve oradaki konumu ile gurur duymaktadır. Fransa altında en kötü sömürge tecrübesini yaşayan Cezayir diğer sömürgelerde görülmeyen ve bir buçuk milyonun şehit olduğu çetin bir bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Demokratikleşme ve çoğulculukta diğer Arap ülkelerinden erken davranmış ancak bu arayış 1990'larda askeri darbe ve iş savaşı ile kesilmiştir. Yine diğer Arap ülkelerinden farklı olarak son günlerde yaşanan büyük gösteriler diğerlerine göre oldukça gecikmeli gelmiştir. Yakından izlenmesi gereken Cezayir'deki siyasi gelişmeler, ciddi demokratikleşme ve kalkınma potansiyeli ile bölgesel dengeleri değiştirecek ciddiyettedir.